

СОЛИҚ ИЖРОСИНИ ТАЪМИНЛАШ БЎЙИЧА ҚОНУНЧИЛИК БАЗАСИ: АСОСИЙ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАР

Очилов Адҳам Музаффарович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиёти ривожлантиришнинг илмий асослари
ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази*

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон солиқ қонунчилигининг меъёрий-ҳуқуқий базаси ўрганилди, асосий эътибор солиқ қонунчилиги, солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари ва солиқ маъмуриятчилиги органларининг ролига қаратилган. Ўзбекистон Солиқ кодекси солиққа тортишнинг асоси сифатида муҳокама қилиниб, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари ўрганилган. Шунингдек, умумий муаммолар, жумладан, солиқ тўлашдан бўйин товлаш, норасмий иқтисодиёт, мураккаб солиқ қонунчилиги ҳамда солиқ қоидаларини янада аниқроқ ва соддалаштириш зарурлиги бўйича хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиқ мажбуриятлари, солиқлар, йиғимлар, солиқ тўлашдан бўйин товлаш, солиққа тортиш.

ПРАВОВАЯ БАЗА НАЛОГОВОГО ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ: ОСНОВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ

Очилов Адҳам Музаффарович

*Научно-исследовательский центр «Научные основы и
проблемы развития экономики Узбекистана» при
Ташкентском государственном экономическом университете*

Аннотация. В статье исследуются правовые основы налогового законодательства Узбекистана, уделяя особое внимание налоговому законодательству, обязанностям налогоплательщиков и роли органов налогового администрирования. Обсуждался Налоговый кодекс Узбекистана как основа налогообложения, изучались права и обязанности налогоплательщиков. В нем также делаются выводы по общим проблемам, включая уклонение от уплаты налогов, неформальную экономику, сложное налоговое законодательство, а также необходимость большей ясности и упрощения налоговых правил.

Ключевые слова: налоговые обязательства, налоги, сборы, уклонение от уплаты налогов, налогообложение.

LEGAL FRAMEWORK FOR TAX ENFORCEMENT: MAIN COMPONENTS

Ochilov Adham Muzaffarovich

*Scientific research center "Scientific bases and problems of
development of the economy of Uzbekistan" under
the Tashkent State University of Economics*

Abstract. The article examines the regulatory legal framework of Uzbekistan's tax legislation, focusing on tax legislation, tax payers' obligations and the role of tax administration bodies. The Tax Code of Uzbekistan is discussed as the basis of taxation, and the rights and obligations of taxpayers are studied. It also draws conclusions on common problems, including tax evasion, the informal economy, complex tax legislation, and the need for greater clarity and simplification of tax rules.

Key words: tax obligations, taxes, levies, tax evasion, taxation.

Кириш.

Солиқлар ҳар қандай замонавий давлатнинг фискал тизимининг асосий устуни бўлиб, даромад олиш ва давлат хизматларини молиялаштиришнинг муҳим воситаси бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистон Республикасида солиқ тизими иқтисодий ўсиш ва тараққиётни таъминлашда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Ўтган бир неча ўн йилликлар давомида Ўзбекистонда сезиларли иқтисодий ислохотлар амалга оширилди, марказлашган режали иқтисодиётдан бозорга йўналтирилган иқтисодиётга ўтди. Бу ислохотлар мамлакатнинг ўзгарувчан эҳтиёжларини акс эттирувчи солиқ режимидаги ўзгаришлар билан бирга олиб борилди.

Ўзбекистон иқтисодиётни либераллаштириш ва глобаллашув сари йўлини давом эттирар экан, солиқлар қандай жорий этилиши масаласи долзарб бўлиб бормоқда. Самарали солиқ ижроси нафақат ресурсларни жалб қилиш, балки солиқ юкининг фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари ўртасида адолатли тақсимланишини таъминлаш учун ҳам муҳим аҳамиятга эга. Солиқ ижроси механизмларининг самарадорлиги ва адолатлилиги мамлакатнинг иқтисодий барқарорлиги ва ижтимоий ҳамжиҳатлигига бевосита таъсир кўрсатади.

Ўзбекистонда солиққа тортишнинг меъёрий-ҳуқуқий асоси кўп қиррали ва динамик соҳа бўлиб, ички қонунлар, халқаро меъёрлар ва маъмурий амалиётнинг мураккаб ўзаро таъсирида таъсир кўрсатади. Ўзбекистонда солиққа тортиш тизимида кўплаб ислохотлар амалга оширилган бўлсада, солиқ мажбуриятларини қўллашни таъминловчи меъёрий-ҳуқуқий базани комплекс экспертизадан ўтказиш зарурати сақланиб қолмоқда. Мазкур тадқиқот иши Ўзбекистоннинг солиққа тортиш механизмларини халқаро солиқ нормалари ва стандартлари доирасида чуқур таҳлил қилиш орқали ушбу бўшлиқни бартараф этишга қаратилган.

Адабиётлар шарҳи.

Ушбу тадқиқотимиз солиқ мажбуриятлари ижросини таъминлашнинг меъёрий ҳуқуқий асосларини ўрганишга бағишланган бўлиб, тадқиқот давомида мавзу доирасида олиб борилган илмий изланишларни ўрганиб чиқишга ҳаракат қилганмиз.

Солиқ мажбурияти - жисмоний шахс, корпорация ёки бошқа юридик шахснинг давлат олдидаги солиқ қарзининг умумий суммаси. Даромад солиғи, савдо солиғи ва капитал даромад солиғи солиқ мажбуриятларининг барча шакллариدير (Жонсон, 2022).

Солиқ мажбуриятининг таърифи жисмоний ёки юридик шахснинг давлатга солиқ бўйича қарзи бўлган пул ёки қарз миқдоридир (Жозепсон, 2022). Демак, англашилмоқдаки солиқ мажбуриятлари солиқ тўлашдан бўйин товлашга қараб кетмоқда. Яъни ушбу тадқиқот доирасида солиқ тўлашдан бўйин товлаш тушунчасини иқтисодий моҳиятини очишга ҳаракат қиламиз. Солиқ тўлашдан бўйин товлаш деганда жисмоний ёки юридик шахсларнинг солиқ мажбуриятларини қонунга хилоф равишда камайтириш мақсадида амалга оширилаётган кенг кўламли фаолият тушунилади. Солиқ мажбуриятлари солиқ тизимларининг стандарт ва ҳуқуқий жиҳати бўлиб, солиқ тўлашдан бўйин товлаш фирибгарлик йўли билан ушбу мажбуриятлардан қочиш ёки камайтиришга қаратилган жиноий ҳаракатдир.

Солиқ тўлашдан бўйин товлаш тарих давомида ҳамма жойда кенг тарқалган. “Солиқ тўлашдан бўйин товлаш” атамаси солиқларнинг адолатли улушини тўлашни истамайдиганлар томонидан кенг кўламли фаолиятни ўз ичига олади (Овусу ва бошқ., 2019). Бу солиқларни камайтириш мақсадида қонунни бузишга ҳаракатдир. Даромадни камайтириб кўрсатиш, чегирмаларни ортиқча кўрсатиш ва молиявий ҳужжатларни манипуляция қилиш солиқ тўлашдан бўйин товлаш стратегиясининг мисолидир (Озили, 2020). Шунга қарамай, солиқ тўлашдан бўйин товлаш натижасида йўқотилган даромад миқдори ҳар қандай мамлакатда катта бўлиши мумкин.

Кўпгина солиқ тўлашдан бўйин товлаш бўйича тадқиқотлар индивидуал хатти-ҳаракатларни аниқ контекстда кўриб чиқади (Алм ва бошқ., 2019). Ахлоқий, ишонч, муносабат, идрок, ният, хабардорлик, маданият, диндорлик, билим ва таълим каби индивидуал омилларга боғлиқ. Шахсий даромад солиғи бу хатти-ҳаракатлар кўриб чиқиладиган энг кенг тарқалган объектив бўлиб, солиқ тўлашдан бўйин товлаш бўйича энг назарий ва эмпирик ишлар шахсий даромад солиғига қаратилган (Эфеэлоо ва Дик, 2018). Жисмоний шахслар ўз даромадларини кам ҳисобот бериш, чегирмаларни, имтиёзлар ёки кредитларни ортиқча кўрсатиш, солиқ декларациясини ўз вақтида топширишга эътибор бермаслик ёки ҳатто солиқ тўламаслик учун айирбошлашда қатнашиш орқали даромад солиғини тўлашдан қочишлари мумкин. Бошқа томондан, бундай хатти-ҳаракатлар, албатта, турли солиқларда олиниши мумкин. Айни пайтда,

фирмалар, масалан, жисмоний шахслар шахсий даромад солиғида бўлгани каби, даромадларни кам ҳисобот бериши, чегирмаларни бўрттириб кўрсатиши ёки юридик шахсларнинг даромад солиғи бўйича солиқ декларациясини тақдим этмаслиги мумкин.

Адабиётда иқтисод билан боғлиқ омиллар солиқ ставкаси, молиявий чекловлар, даромад даражаси, солиқ юки, коррупция, иқтисодий тузилма, аудит, жарима ва ишсизликдир. Ричардсон (2016) солиқ тўлашдан бўйин товлашда иқтисодий омилларга қараганда иқтисодий бўлмаган омиллар кўпроқ таъсир кўрсатади. Аллингҳам ва Сандмо модели ва Йитзҳаки модели каби дастлабки моделлар одатда солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг соф иқтисодий сабаблари билан чегараланган ва кенгроқ ижтимоий контекстни ҳисобга олишга эътибор берилмаган (Молеро ва Пужол, 2012). Аллингҳам-Сандмо тадқиқоти биз дуч келганидан анча паст мувофиқлик фоизини тахмин қилмоқда. Кейинчалик, коррупция ва солиқ тўлашдан бўйин товлаш кенг тарқалган муаммолар сифатида тавсифланади. Коррупция - ҳокимият ва ваколатли шахс ёки корпорация томонидан ноқонуний афзалликларга эга бўлиш ёки ҳокимиятни шахсий манфаат учун суистеъмол қилиш мақсадида амалга ошириладиган инсофсиз ёки жиноий ҳуқуқбузарликдир (Кхлиф ва Амара, 2019). Ниҳоят, ишсизлик маълум ёшдан ошган, ҳақ тўланадиган ишда ёки мустақил иш билан банд бўлмаган, лекин айти пайтда иш қидираётганлар сифатида аниқланади (Табандеҳ ва Тамадоннежад, 2015). Тадқиқотларга кўра, ишсизлик яширин иқтисодиётнинг асосий манбаи ҳисобланади.

Солиқ тўлашдан бўйин товлаш бўйича энг сўнгги ўрганилганлар томонидан юқорида қайд этилган иқтисодий ва ноиқтисодий омиллардан ташқари бошқа омиллар ҳам қўлланилади. Адабиётларни кўриб чиқиш давлат хизматларини рақамлаштириш, корпоратив ижтимоий масъулият ва маълумот тарқатишнинг таъсири каби баъзи ўзгарувчиларни тақдим этади. Биринчидан, бутун дунё бўйлаб ҳукуматлар сўнгги ўн йилликларда интернет технологияси давлат хизматларини соддалаштириши ва уларнинг самарадорлигини ошириши мумкинлигини тушуниб, ўз аҳолиси билан алоқа қилиш учун интернетдан фойдаланишда хусусий секторга эргашдилар (Уяр ва бошқ., 2021). Электрон ҳукумат давлат хизматларини рақамли ўзгартириш ҳажмини баҳолашнинг энг муҳим усулларида бири ва самарали бошқарувнинг муҳим ўлчови бўлиб бормоқда (Шокрходаэи, 2018). Солиқ тартиб-қоидаларини, ҳужжатларни топшириш тизимларини ва солиқ тўловларини электрон хизматлар орқали соддалаштириш орқали солиқларнинг риоя этиш даражаси оширилмоқда (Раиков, 2021). Ахборот технологиялари кўрсаткичлари ахборот технологияларининг мавжудлиги, ахборот технологияларидан фойдаланиш, ахборотга киришнинг қулайлиги ва ахборот технологиялари бўйича мутахассисларнинг мавжудлигини ўз ичига олади (Пурванто ва Индраван, 2019). Кейинчалик, корпоратив ижтимоий масъулият - бу ўзини ўзи тартибга солувчи бизнес модели бўлиб, у фирмага ўзи, манфаатдор томонлари ва кенг жамоатчилик олдида ижтимоий жавобгарликка эга бўлишга ёрдам беради (Монтенегро, 2021). Оммавий солиқ ҳисоботининг аҳамияти шаффофликни ошириш, бизнеснинг солиқ тартиб-қоидалари ва солиқ тизимларига ишонч ва ишончлиликини ошириш ҳамда манфаатдор томонларга субъектларнинг солиқ позициялари бўйича асосли қарорлар қабул қилиш имконини беришдан иборат. Ниҳоят, ҳуштакбоз хусусий, давлат ёки давлат ташкилоти доирасида ноқонуний, ахлоқсиз, ноқонуний, хавфли, фирибгарлик ёки давлат маблағларини суистеъмол қилувчи билим ёки ҳаракатни ошкор қиладиган кишидир. Ҳуштакбозлик тизимларини жорий қилиш аудитдан ўтиш эҳтимолига ноаниқлик қўшиш орқали аниқлаш имкониятини оширади (Масслет ва бошқ., 2019).

Юқоридагиларга асосланадиган бўлсак, ушбу тадқиқотлар доирасида солиқ тўлашдан бўйин товлаш солиқ мажбуриятларига зарарли таъсир кўрсатади, деган хулосага келиш мумкин. Солиқ мажбуриятларини камайтиришга қаратилган ноқонуний ҳаракатлар билан тавсифланган солиқ тўлашдан бўйин товлаш солиқ тизимларининг яхлитлигига путур еткази ва ҳукуматлар йиғадиган даромадларни камайтиради. Бу ноқонуний иқтисодий ва ноиқтисодий омиллар, жумладан, индивидуал ва корпоратив хатти-ҳаракатлар билан боғлиқ омиллар билан боғлиқ бўлган хатти-ҳаракатлар аҳолининг солиқ органларига бўлган ишончини йўқотиши ва адолатли солиққа тортишни таъминлашга қаратилган саъй-ҳаракатларга тўсқинлик қилиши мумкин. Солиқ мажбуриятларини рағбатлантириш ва солиқ мажбуриятларини сақлаб қолиш учун ҳукуматлар иккаласини ҳам ҳал қилиши керак.

Тадқиқот методологияси.

Таҳлил жараёнида маълумотларни статистик гуруҳлаш, қиёсий ва трендли таҳлил усулларида фойдаланилди. Мақолада иқтисодчи олимларнинг солиқ маъмуриятчилигининг такомиллаштиришнинг долзарб масалалари таъминлашга қаратилган илмий-назарий қарашлари қиёсий таҳлил қилинган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Бугунги кунда Ўзбекистон солиқ тизими турли солиқ ва йиғимларни ўз ичига олади, жумладан, қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, фойда солиғи, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи, ижтимоий солиқ, ресурс солиқлари ва йиғимлардан иборат. Ушбу ислохотларга қарамай, солиқ тўлашдан бўйин товлаш, норасмийлик ва нақд пул операцияларига қарамлик каби муаммолар сақланиб қолмоқда. Ўзбекистон иқтисодий ўсишни рағбатлантириш, фискал барқарорликни таъминлаш ва халқаро солиқ стандартларига риоя қилишни кучайтириш мақсадида солиқ тизимини такомиллаштиришда давом этмоқда.

Ўзбекистонда солиққа тортишнинг ҳуқуқий асоси қонунлар, меъёрий ҳужжатлар ва маъмурий амалиётларнинг мураккаб тизимидан иборат. Ушбу тизим мамлакатда солиқларни йиғиш, бошқариш ва ижро этишни тартибга солади. Қуйида Ўзбекистонда солиққа тортишнинг қонунчилик базасининг асосий таркибий қисмларини келтириб ўтамиз (1-расм):

1-расм. Ўзбекистонда солиққа тортиш қонунчилик базасининг асосий таркибий қисмлари⁶⁶

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияда солиққа тортишнинг асосий тамойиллари, жумладан, фуқаролар ва юридик шахсларнинг солиқ тўлаш мажбуриятлари ҳамда ҳукуматнинг солиқларни ундириш бўйича ваколатлари белгилаб берилган. Шунингдек, у солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни кафолатлайди.

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси Ўзбекистон солиқ қонунчилигининг тамал тоши ҳисобланади. У солиққа тортишнинг барча жиҳатларини, жумладан, солиқ турларини, солиқ ставкаларини, солиқ маъмуриятчилигини, солиқ тўловчининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини тартибга солувчи кенг қамровли қоидаларни тақдим этади. Солиқ кодекси ўзгарувчан иқтисодий шароитлар ва халқаро солиқ стандартларига мос равишда мунтазам янгиланади.

Ўзбекистоннинг солиққа тортишни турли солиқ органлари, жумладан, Давлат солиқ қўмитаси ва унинг ҳудудий ва маҳаллий бўлинмалари амалга оширади. Ушбу органлар солиқларни ҳисоблаш, ундириш ва ижро этиш учун жавобгардир. Шунингдек, улар солиқ тўловчиларга йўл-йўриқ кўрсатадилар, текширувлар ўтказадилар ва солиқларни қайтаришни бошқарадилар. Ўзбекистонда иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи ҳар бир жисмоний ва юридик шахс солиқ тўловчининг идентификация рақами (СТИР) олиши шарт. Ушбу ноёб идентификация рақами солиқ ҳисоботи ва қонунчиликка риоя қилиш мақсадида фойдаланилади.

⁶⁶ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Солиқ кодекси солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилайди. Бу солиқ ҳисоб-китоблари устидан шикоят қилиш, уларнинг солиқ мажбуриятлари тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланиш ҳуқуқи, шунингдек, тўғри молиявий ҳисоботларни юритиш ва солиқ декларациясини ўз вақтида тақдим этиш мажбуриятини ўз ичига олади.

Солиқ турлари мамлакатда мавжуд солиқ ва йиғимлардан иборат.

Солиқ мажбуриятлари – булар солиқ текширувлари, солиқ йиғиш, жарималар, солиқ низолари ва ҳақозолар.

Ўзбекистон икки томонлама солиққа тортишнинг олдини олиш, халқаро савдо ва инвестицияларни енгиллаштириш мақсадида турли давлатлар билан икки томонлама солиққа тортишдан қочиш тўғрисида шартномалар тузди.

Ўзбекистонда солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва фирибгарликка қарши курашиш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилди, жумладан, ҳисобот бериш талаблари, электрон ҳужжатларни топшириш тизимлари ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш қоидалари.

Ҳукумат хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва муайян саноат ёки ҳудудларни ривожлантириш учун солиқ имтиёзларини бериши мумкин.

Ўзбекистонда солиққа тортишнинг асоси Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси ҳисобланади. Ушбу кенг қамровли ҳуқуқий ҳужжат мамлакатда солиққа тортиш тамойиллари, қоидалари ва тартибларини белгилайди. Унда солиққа тортишнинг турли жиҳатлари, жумладан, солиқ турлари, ставкалари, солиқ даврлари, солиқ мажбуриятлари, солиқ имтиёзлари кўриб чиқилади. Солиқ кодекси ўзгарувчан иқтисодий шароитлар ва халқаро солиқ стандартларига мос равишда мунтазам янгиланади.

Солиқ кодексда солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари санаб ўтилган (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига кура солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари⁶⁷

СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ

- солиқ органларидан ва бошқа ваколатли органлардан (уларнинг ваколатлари доирасида) амалдаги солиқлар тўғрисида, солиқ тўғрисидаги қонунчиликдаги ўзгаришлар ҳақида, солиқларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби тўғрисида ахборотни, солиқ ҳисоботининг ва аризаларнинг шакллари, шунингдек уларни тўлдириш тартиби ҳақида тушунтиришларни бепул олиш
- ўз солиқ мажбуриятларини бажариш юзасидан солиқ органларида ва бошқа ваколатли органларда мавжуд бўлган маълумотларни олиш
- Кодексда белгиланган асослар мавжуд бўлганда ва тартибда солиқ имтиёзларидан фойдаланиш ёхуд улардан фойдаланишни рад этиш
- солиқлар, пенялар ва жарималарнинг ортиқча тўланган ёки ортиқча ундирилган суммаларини ўз вақтида ҳисобга ўтказиш ёки қайтариш
- Кодексда белгиланган тартибда ва шартларда солиқларни тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш
- солиқ солиш объектларини ҳисобга олишда, солиқларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлашда ўзлари йўл қўйган хатоларни мустақил равишда тузатиш
- Кодексга мувофиқ ўз ҳудудида ўтказиладиган сайёр солиқ текширувини ва солиқ аудитини ўтказиш чоғида ҳозир бўлиш
- сайёр солиқ текшируви ва солиқ аудити материаллари билан танишиш, шунингдек ушбу текширувларнинг далолатномаларини олиш
- солиқ текширувини амалга оширувчи солиқ органларига солиқ тўғрисидаги қонунчиликнинг ижросига тааллуқли масалалар бўйича тушунтиришлар бериш
- солиқ органлари ва бошқа ваколатли органларнинг ҳамда улар мансабдор шахсларининг Солиқ Кодексга ва (ёки) солиқ тўғрисидаги бошқа қонунчилик ҳужжатларига мувофиқ бўлмаган талабларини бажармаслик
- солиқ органлари ва бошқа ваколатли органларнинг норматив тусга эга бўлмаган ҳужжатлари ҳамда қарорлари, улар мансабдор шахсларининг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан белгиланган тартибда шикоят қилиш
- солиқ органлари ва бошқа ваколатли органларнинг қонунга хилоф қарорлари ёки улар мансабдор шахсларининг ноқонуний ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) туфайли етказилган зарарларнинг ўрни қопланишини белгиланган тартибда талаб қилиш

⁶⁷ Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 21-22-моддалари. 2023 йил

- Кодексда назарда тутилган ҳолларда, солиқ текшируви материалларини ёки солиқ органларининг бошқа ҳужжатларини кўриб чиқиш жараёнида иштирок этиш
- солиқ муносабатлари масалаларига оид ўз манфаатларини шахсан ёхуд солиқ маслаҳатчилари ташкилоти ёки бошқа ўз вакиллари орқали ифодалаш
- солиқ сирига риоя этиш ва уни сақлаш

СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАРНИНГ МАЖБУРИЯТЛАРИ

- белгиланган солиқлар ва йиғимларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ ҳажмда ҳисоблаб чиқариши ва тўлаши
- ҳужжатларни кўриб чиқиш ёки тушунтиришлар бериш зарурияти тўғрисида чақирув хатини олганида солиқ органига келиши
- товарларни (хизматларни) реализация қилишда харидорга ҳисобварақ-фактураларни, чекларни ёки уларга тенглаштирилган бошқа ҳужжатларни бериши
- солиқ текширувини ўтказётган солиқ органларининг мансабдор шахсларига солиқларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш учун асос бўлиб хизмат қиладиган ҳужжатлар, шунингдек электрон манбаларда сақланадиган тегишли ахборот билан танишиш имкониятини таъминлаши
- солиқ органлари ва бошқа ваколатли органларнинг қонуний талабларини бажариши, кўрсатилган органларнинг ва улар мансабдор шахсларининг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилмаслиги
- Кодексда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, солиқ ҳисоботларининг ва солиқларни ҳисоблаб чиқариш ҳамда тўлаш учун зарур бўлган бошқа ҳужжатларнинг тегишли солиқларни тўлаш учун белгиланган календарь йилдан кейинги беш йил мобайнида бут сақланишини таъминлаши
- ўзи солиқ бўйича ҳисобга олинган жойдаги солиқ органларини Ўзбекистон Республикаси юридик шахсларидаги ва чет эл юридик шахсларидаги иштироки тўғрисида, агар устав фондидаги (устав капиталидаги) улуши 10 фоиздан ортиқ бўлса, хабардор этиши шарт

Ўзбекистонда солиққа тортишнинг ушбу ҳуқуқий асоси мамлакатнинг солиқ тизимини модернизация қилиш, фискал барқарорликни таъминлаш ва халқаро солиқ стандартларига мослашиш мажбуриятини акс эттиради. Шу ўринда эътироф этиш зарурки, солиқ қонунчилигининг самарадорлиги ва унинг халқаро стандартларга мос келиши солиқ органлари салоҳияти, ишбилармонлик муҳити, халқаро шартномаларга риоя этилиши каби омилларга боғлиқ. Солиқ қонунлари ва қоидаларини мунтазам янгилаб туриш ўзгарувчан иқтисодий шароитларга ва ривожланаётган халқаро солиқ стандартларига мослашиш учун муҳим аҳамиятга эга. Солиқ ижроси тизимининг самарадорлиги ва адолатлилигини баҳолаш доимий изланишлар ва таҳлилларни, жумладан, қонунларга мувофиқлик, шаффофлик ва солиқ тўловчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилишни баҳолашни талаб қилади.

Солиқ мажбуриятлари жисмоний шахслар, корхоналар ва бошқа шахсларнинг муайян юрисдикциядаги солиқ қонунлари ва қоидаларига риоя қилишлари керак бўлган юридик мажбуриятларини англатади. Ушбу мажбуриятлар ҳисобот бериш, тўлаш ва солиққа оид талабларни бажариш билан боғлиқ турли тадбирларни ўз ичига олади. Жисмоний шахслар ва корхоналар ўзларининг тегишли юрисдикцияларида солиқ мажбуриятларини тушунишлари жуда муҳим, чунки риоя қилмаслик молиявий жарималар, ҳуқуқий оқибатлар ва обрўга путур етказиши мумкин. Солиқ мутахассислари ёки солиқ маслаҳатчилари билан маслаҳатлашиш солиқ тўловчиларнинг ўз мажбуриятларини бажаришини таъминлашга ёрдам беради ва қонун доирасида бўлган ҳолда мавжуд чегирмалар ва кредитлардан фойдаланиши мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

Ўзбекистонда солиқ қонунчилигини самарали бажаришга тўсқинлик қилувчи асосий омиллардан бири бу унинг солиқ қонунчилигининг мураккаблигидир. Солиқ кодекси кенг қамровли бўлиб, кўпинча корхоналар ва жисмоний шахслар учун чалкашликлар келтириб чиқаради. Мураккаб солиқ кодекси корхоналар учун солиқ мажбуриятларини тушуниш ва уларга риоя қилишни қийинлаштириши мумкин.

Мураккаб солиқ қонунчилиги солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва ундан қочиш учун ҳам имкониятлар яратади, чунки айрим солиқ тўловчилар солиқ мажбуриятларини камайтириш учун қонундаги бўшлиқлар ёки ноаниқликлардан фойдаланишлари мумкин. Бу ҳукуматнинг даромадларни йиғиш ва муҳим давлат хизматларини молиялаштириш қобилиятига путур етказиши.

Шунингдек, бугунги кундаги долзарб масалалардан бири солиқ қонунчилигининг тез-тез ўзгаришидир. Чунки бу муаммо тадбиркорлар ва солиқ тўловчилар учун чалкашликларни келтириб чиқариши мумкин.

Шу билан бирга, самарали ижро механизмларининг йўқлиги солиқ тўлашдан бўйин товлашга олиб келиши мумкин, бу эса даромадларни ундириш бўйича ҳаракатларга путур етказди. Заиф ижро этиш, шунингдек, норасмий ёки яширин иқтисодиёт фаолиятини рағбатлантириши мумкин. Солиқ маъмуриятчилигининг самарасиз жараёнлари солиқларни қайтаришнинг кечикишига ва тадбиркорлик субъектларининг қонун ҳужжатларига риоя қилиш харажатларини оширишга олиб келиши мумкин.

Ўзбекистонда солиқ мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ муаммолар мамлакат иқтисодий ривожланишига таъсир кўрсатади. Ҳукумат ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун Солиқ кодексини соддалаштириши лозим бўлади, бу эса қонунчиликка риоя қилишни янада қулайроқ қилади. Ўзбекистон ҳукуматиға ҳам, халқига ҳам манфаат келтирувчи адолатли, шаффоф ва самарали солиқ тизимини таъминлаш, узоқ муддатда иқтисодий фаровонлик ва барқарорликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар/Литература/Reference:

- Alm J. (2019) *What motivates tax compliance? Journal of economic surveys* 33 (2), 353-388
- Efeeloo, N., & Dick, N. (2018). *An Empirical Review of the Determinants of Tax Evasion in Nigeria: Emphasis on the Informal Sector Operators in Port Harcourt Metropolis. Journal of Accounting and Financial Management*, 4(3), 1–10. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/63209917>
- Johnson Janet Berry (2022) *Tax Liability: Definition, Calculation, and Example. The investopedia team. October 26*, <https://www.investopedia.com/terms/t/taxliability.asp>
- Josephson Amelia (2022) *The Ultimate Guide to Tax Liability. November 16*, <https://smartasset.com/taxes/tax-liability>
- Khelif, H., & Amara, I. (2019). *Political connections, corruption and tax evasion: a cross-country investigation. Journal of Financial Crime*, 26(2), 401–411. <https://doi.org/10.1108/jfc01-2018-0004>
- Masclat, D., Montmarquette, C., & Viennot-Briot, N. (2019). *Can whistleblower programs reduce tax evasion? Experimental evidence. Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 83, 101459. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2019.101459>
- Molero, J. C., & Pujol, F. (2011). *Walking Inside the Potential Tax Evader's Mind: Tax Morale Does Matter. Journal of Business Ethics*, 105(2), 151–162. <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0955-1>
- Montenegro, T. M. (2021). *Tax Evasion, Corporate Social Responsibility and National Governance: A Country-Level Study. Sustainability*, 13(20), 11166. <https://doi.org/10.3390/su132011166>
- Owusu, G. M. Y., Bekoe, R. A., Anokye, F. K., & Anyetei, L. (2019). *What Factors Influence the Intentions of Individuals to Engage in Tax Evasion? Evidence from Ghana. International Journal of Public Administration*, 43(13), 1143–1155. <https://doi.org/10.1080/01900692.2019.1665686>
- Ozili, P. K. (2020). *Tax evasion and financial instability. Journal of Financial Crime*, 27(2), 531–539. <https://doi.org/10.1108/jfc-04-2019-0051>
- Purwanto, P., & Indrawan, R. (2019). *The Determinants of Tax Evasion in Directorate General of Customs and Excise Jakarta. Advances in Economics, Business and Management Research*, 127(1), 1–4. <https://www.atlantispress.com/proceedings/series/aebmr>
- Raikov, A. (2021). *Decreasing Tax Evasion by Artificial Intelligence. IFAC-PapersOnLine*, 54(13), 172–177. <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2021.10.440>
- Richardson, G. (2016). *The Determinants of Tax Evasion: A Cross-Country Study. Financial Crimes: Psychological, Technological, and Ethical Issues*, 33–57. https://doi.org/10.1007/978-3-319-32419-7_2
- Shokrkhodaei, F. (2018). *The Effect of Information & Communication Technology on Tax Revenue in Selected Countries with an Emphasis on Tax Evasion. Macroeconomics Research Letter*, 13(25), 107–132. <https://doi.org/10.22080/iejm.2018.2036>
- Tabandeh, R., & Amadonnejad, A. (2015). *Journal of Research in Business, Economics and Management. The Application of Artificial Neural Network Method to Investigate the Effect of Unemployment on Tax Evasion*, 4(3), 1–14. <https://core.ac.uk/reader/267832640>
- Uyar, A., Nimer, K., Kuzey, C., Shahbaz, M., & Schneider, F. (2021). *Can e-government initiatives alleviate tax evasion? The moderation effect of ICT. Technological Forecasting and Social Change*, 166, 120597. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120597>